

КУЛЬТУРА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті доведено актуальність формування здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя як гуманітарно-освітньої стратегії; розкрито методолого-теоретичні засади формування здоров'язбережувальної культури; виділено основні функції здоров'язбережувальної культури; обґрунтовано спеціальні принципи, що відбивають специфіку формування здоров'язбережувальної культури: міждисциплінарності, інтеграції екологічного й валеологічного знання; урахування глобальних, національних і регіональних аспектів здоров'язбережувальних проблем; єдності та гармонійного співіснування людини з природою; визначено перспективи подальших досліджень, які охоплюють змістові характеристики та методичні особливості здійснення здоров'язбережувальної діяльності студентами, які проходять фахову підготовку.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувальна культура, майбутні вчителі, фахова підготовка.

Постановка проблеми. Культурне й духовне відродження українського суспільства, входження країни у світове постіндустріальне співтовариство зумовлюють домінування гуманістичної парадигми в педагогічній теорії та практиці, що передбачає утвердження людини та її здоров'я як найвищих загальнолюдських цінностей.

З огляду на це важливість нашої статті визначається низкою чинників. По-перше, здійснення цілісного комплексного дослідження теоретичних та практичних аспектів формування здоров'язбережувальної культури людини знаходиться у площині розробки й утілення концепції переходу українського суспільства до сталого розвитку. По-друге, враховуючи соціальну місію вчителя, центр суспільної уваги фокусується навколо професіоналізму та здоров'язбережувальної культури саме його особистості. Здоров'язбережувальна культура як один із важливих складників загальної і професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя є мірою і засобом самоактуалізації та творчої самореалізації педагога. Водночас здоров'язбережувальна культура виступає як інтегрована якість особистості, передумова ефективної здоров'язбережувальної діяльності. По-третє, від рівня сформованості здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя буде залежати успішність здійснення соціально-природної адаптації зростаючого покоління, орієнтація школярів на ціннісне ставлення до здоров'я людини й природного середовища, на здоров'язбережувальну та екологічнобезпечну поведінку. По-четверте, розробка питань досліджуваної проблеми певною мірою заповнює "прогалини" в педагогіці, пов'язані з наявним незадовільним станом сформованості здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя. Отже, практика вищої педагогічної школи вимагає розв'язання проблеми формування здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя досліджували як вітчизняні, так й зарубіжні вчені. Для нашої статті важливими є дослідження вітчизняних вчених: Ю.Д. Бойчука – який обґрунтував теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя; С.В. Гаркуши – щодо формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій; М.О. Носка, С.В. Гаркуши, О.М. Воеділової щодо здоров'язбережувальних технологій у фізичному вихованні; О.І. Рассказової щодо розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти.

Водночас у педагогічній науці процес формування здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя не став предметом спеціального дослідження.

Мета статті проаналізувати процес запровадження здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя.

Результати теоретичного дослідження. Проблеми формування здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя розкрито на основі застосування окремих загальнонаукових методологічних підходів до обґрунтування сутності здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя, а саме: системного, культурологічного, гуманістичного, інтегрованого, компетентнісного, аксіологічного та особистісно-діяльнісного.

Так, системний підхід дозволяє вивчати закономірності здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя як певної системи, що водночас виступає підсистемою його професійно-педагогічної культури, дослідити системостворювальні зв'язки процесу розвитку студента. Культурологічний підхід передбачає розгляд здоров'язбережувальної культури в загальнокультурному контексті, виховання особистості майбутнього вчителя шляхом засвоєння як уже існуючих у суспільстві культурних надбань, так і створення нових. З позиції гуманістичного підходу здоров'язбережувальна

культура орієнтована на людину як єдність біологічного, соціального та духовного буття, а процес її формування має забезпечувати особистісно зорієнтований підхід до студента, розкриття його самобутнього творчого потенціалу. У межах інтегрованого підходу вирішується проблема діалектичного взаємозв'язку, інтеграції екологічної і валеологічної культури, уможливується виявлення структурно-функціональних зв'язків між компонентами здоров'язбережувальної культури, що сприяє цілісному розвитку студента. Компетентнісний підхід створює умови для проектування компетентнісно-орієнтованого освітнього простору та компетентнісно-орієнтованої навчально-виховної роботи зі студентами, яка спрямована на розвиток здоров'язбережувальних компетентностей майбутнього вчителя як складників його здоров'язбережувальної культури. Аксіологічний підхід дає підстави визначати саме людину найвищою цінністю, її прагнення до збереження здоров'я, життя в екологічно сприятливому середовищі; для інтеріоризації та суб'єктивізації цих цінностей як рушійних сил розвитку майбутнього вчителя. Особистісно-діяльнісний підхід передбачає визнання особистості майбутнього вчителя суб'єктом педагогічної діяльності, орієнтує на всебічне залучення особистого досвіду студента у процес формування його здоров'язбережувальної культури як засобу самореалізації людини [1, с. 14].

Обрані підходи дозволяють урахувати взаємини людини й довкілля, людини й соціуму, міжособистісні зв'язки та здатність людини до розвитку й саморозвитку, здійснення ефективної здоров'язбережувальної діяльності.

Маємо констатувати, що здоров'язбережувальна культура як складник загальної та професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя визначає сутність здоров'язбережувальної культури як психолого-педагогічного феномена.

Український науковець С.В. Гаркуша у монографії щодо формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій стверджує, що нині виникає новий напрям професійно-педагогічної діяльності освітян – здоров'язбережувальна діяльність, яка лежить в основі здоров'язбережувальної культури як вчителів, так й учнів загальноосвітніх навчальних закладів [2, с. 79].

Дослідження характеристик екологічної та валеологічної культур дозволило встановити, що вони мають тісні зв'язки між собою, джерела яких знаходяться в нерозривній єдності людини і природи. Здоров'я людини та навколишнє середовище невіддільні у своїх виявленнях, оскільки благополуччя людини зумовлене її біологічною, соціальною і духовною адаптацією до тих умов, у яких вона живе. Унікальність людини полягає в тому, що на відміну від інших організмів вона пристосовується до умов середовища не тільки за рахунок біологічних, але й культурних механізмів. Культура визначає способи і форми взаємин людства з навколишнім середовищем, виступає найголовнішим показником їхньої гармонійності. В умовах екологічного виклику саме екологічна й валеологічна культури стають специфічними формами осмислення і вирішення екологічних проблем, основною гармонізації взаємодії природних, соціальних і техногенних процесів у культурі здоров'язбереження.

За твердженням видатного вітчизняного науковця М.О. Носка, з'явилися нові, несуттєві раніше соціально-психологічні чинники загрози здоров'ю учнів загальноосвітніх навчальних закладів: збільшення темпу і ритму життя; значне емоційне навантаження при скороченні частки позитивних емоцій; формалізація міжособистісного спілкування внаслідок комунікативного перенасичення. Діють ці чинники безпосередньо на учнів 13-17 років, що веде до втрат психічної енергії, психоемоційного напруження й негативний ефект посилюється супутніми гіподинамією, нераціональним харчуванням [4, с. 85].

Вітчизняними науковцями доведено, що в системі загальної культури екологічні та валеологічні норми людської поведінки якщо не однакові, то максимально наближені, оскільки їхня взаємодія та взаємопроникнення в межах культури особистості зумовлена моральними нормами, що визначають духовність особистості, якість і міру її свободи, самоорганізації, безпечну поведінку відносно свого здоров'я, здоров'я інших людей та екологічного благополуччя навколишнього середовища. Урахування екологічної залежності здоров'я – важливий аспект культурного розвитку людини, її взаємин із навколишнім середовищем. Це відкриває можливості та потреби синтезу екологічної і валеологічної культур, формування на цій основі здоров'язбережувальної культури як якісно нової стратегії поведінки людини в навколишньому середовищі. Як екологічна, так і валеологічна культура виступають інтегрованими факторами соціалізації особистості, певними способами її внутрішньої детермінації. Вони мають різні форми реалізації, але визначають єдиний спосіб ставлення людини до світу – гуманний і універсально-творчий. Ці дві культури збагачують свій концептуальний рівень за рахунок поглиблення теоретичного осмислення валеологічних і екологічних аспектів взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Як стверджує науковець О.І. Рассказова, контакт індивідів та соціуму відбувається за допомогою соціальності [6, с. 96]. Глосарій з біосоціології визначає соціальність як сукупність суспільних відносин певного суспільства та підкреслює універсальний характер соціальності [5, с. 22]. Ці ствердження маємо покласти в основу подальшого вивчення різних аспектів культури збереження здоров'я.

Екологічна і валеологічна культури функціонально пов'язані між собою: системи знань утворюють здоров'язбережувальний тезаурус учителя; системи переконань, що лежать в основі обох культур, формують здоров'язбережувальний світогляд; системи індивідуальних норм поведінки і

освоєння методів здоров'язбережувальної діяльності в навколишньому середовищі забезпечують практично-творчу активність майбутнього педагога.

Екологічна та валеологічна культури, перегинаючись у структурі професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, взаємно детермінуються. Дослідник В. Кемеров вважає, що взаємозумовленість існування людей та культура збереження ними здоров'я якоюсь мірою і є соціальністю [3, с. 76].

Узагальнення проведеного теоретичного аналізу та наукових джерел, присвячених різним аспектам взаємодії екологічної та валеологічної культур, надало можливість визначити здоров'язбережувальну культуру майбутнього вчителя як цілісне інтегроване особистісно-психологічне утворення, складний конгломерат здоров'язбережувальних ціннісних орієнтацій, знань, умінь і якостей, які набули особистісного змісту в структурі його професійно-педагогічної свідомості та стали спонукальними мотивами професійної здоров'язбережувальної діяльності.

Маємо констатувати, що здоров'язбережувальна діяльність педагога як діяльність, пов'язана з здоров'язбережувальним навчанням і вихованням школярів; здійсненням спільно з педагогічним колективом здоров'язбережувальної просвіти батьків, громадськості; самовдосконаленням, підвищенням своєї професійної майстерності в галузі збереження здоров'я та охорони природи. В енциклопедії з соціології соціальність розглядається як буття людей, в тому числі й в напрямі збереження здоров'я [7, с. 130].

Визначено активні форми виявлення здоров'язбережувальної діяльності, а саме: екологобезпечна (спрямована на збереження навколишнього середовища, дотримання моральних та нормативно-правових правил перебування у природі, безпосередня участь у природоохоронних заходах щодо збереження та поліпшення екологічного стану тих або інших природних об'єктів) та здоров'язбережувальна (орієнтована на збереження свого здоров'я та здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя, здійснення самодіагностики й самооздоровлення в умовах погіршення екологічного стану навколишнього середовища) поведінка.

Ю.Д. Бойчук визначає основні функції здоров'язбережувальної культури. Функції відбивають розмаїтість вирішення майбутнім учителем методологічних, інноваційних, дослідницьких, дидактичних та власне здоров'язбережувальних завдань. Так, гуманістично-аксіологічна функція спрямована на утвердження в навчально-виховному процесі цінності людини та її здоров'я, на забезпечення умов для розвитку її здібностей, виявлення в спільній діяльності стосунків, заснованих на ідеях партнерства, рівності, справедливості, гуманності. Навчально-виховна функція спрямована на забезпечення цілісного уявлення про сутність здоров'язбережувальної культури, реальні шляхи її пізнання й розвитку. Продуктивно-процесуальна функція сприяє розвитку творчих здібностей і самореалізації студентів у різних видах здоров'язбережувальної діяльності, усвідомленню власних можливостей, виявленню та втіленню їхнього творчого потенціалу. Діагностико-корекційна функція відображає здатність майбутнього вчителя до аналізу причинно-наслідкових зв'язків основних здоров'язбережувальних явищ, які відбуваються в суспільстві, забезпечує поглиблення розуміння завдань педагогічної діяльності з відновлення гармонії між особистістю і навколишнім середовищем, сприяє корекції логіки виховного впливу [1, с. 16].

Маємо констатувати, що єдність та взаємозумовленість наведених функцій утворюють цілісну, динамічну систему здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя.

Висновки. Узагальнення результатів теоретичного пошуку дозволяють зробити такі висновки.

У статті доведено актуальність цілеспрямованого формування здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя як гуманітарно-освітньої стратегії переходу суспільства до сталого розвитку та основи ціннісного ставлення до індивідуального й популяційного здоров'я та навколишнього середовища, розуміння їхньої взаємозалежності та взаємозумовленості.

Розкрито методолого-теоретичні засади формування здоров'язбережувальної культури, які ґрунтуються на системному, культурологічному, інтегрованому, компетентнісному, гуманістичному, аксіологічному та особистісно-діяльнісному підходах.

Виділено основні функції здоров'язбережувальної культури: гуманістично-аксіологічну, навчально-виховну, продуктивно-процесуальну, діагностично-корекційну.

Обґрунтовано спеціальні принципи, що відбивають специфіку формування здоров'язбережувальної культури: міждисциплінарності, інтеграції екологічного й валеологічного знання; урахування глобальних, національних і регіональних аспектів здоров'язбережувальних проблем; єдності та гармонійного співіснування людини з природою.

Визначено умови, що впливають на ефективність процесу формування здоров'язбережувальної культури майбутнього вчителя: опора на життєвий і освітній досвід студента та набуття нового досвіду у процесі практичної діяльності, створення сприятливого освітнього середовища, стимулювання студента до самоосвіти. Визначені умови дозволяють перехід майбутнього вчителя на більш високий рівень здійснення здоров'язбережувальної діяльності.

Перспективи подальших досліджень охоплюють особливості здійснення здоров'язбережувальної діяльності студентами вищих навчальних педагогічних закладів, які проходять фахову підготовку, на етапі професійного самовдосконалення; в умовах міського й сільського соціумів.

Використані джерела

1. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук / Ю. Д. Бойчук. – Харків, 2010. – 46 с.
2. Гаркуша С. В. Формування готовності фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій: теоретичний та методичний аспекти : [монографія] / С. В. Гаркуша. – Чернігів : Видавель Лозовий В.М., 2014. – 392 с.
3. Кемеров В. Философская энциклопедия / В. Кемеров. – М. : Панпринт, 1998. – 98 с.
4. Носко М.О. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні : [монографія] / М. О. Носко, С. В. Гаркуша, О. М. Воєділова. – К. : СПД Чалчинська Н.В., 2014. – 300 с.
5. Овчинников В.И. Глоссарий по биосоциологии : [учебно-методическое пособие] / В. И. Овчинников ; отв. ред. Г. П. Сопов. – Ростов-н/Д, 2008. – 33 с.
6. Рассказова О.І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія і технологія / О. І. Рассказова. – Х. : ФОП Шейніна О.В., 2012. – 468 с.
7. Социология : энциклопедия / сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин и др. – Минск : Книжный дом, 2003. – 1312 с.

Dejukun M.

CULTURE PRESERVING THE HEALTH OF FUTURE TEACHERS

In the article the urgency of creating a culture focused preserve the health of the future teacher as a humanitarian and education strategy of the transition to sustainable development of society and the basis of value attitude to individual and population health and the environment, understanding of their interdependence and interdependence.

Methodological and theoretical base of health preservation culture, based on a systemic, cultural, integrated, competency, humanistic, axiological and personal and active approach that helps to determine health preservation culture of the future teacher as a holistic integrated personal and psychological formation. The main function of health preservation culture, humanistic and axiological, training and educational, productive and procedural, diagnostic and corrective. Every feature reflects the diversity of future teachers methodological solution, innovation, research, teaching and other educational tasks. Grounded special principles that reflect the specifics of creating a culture of health preservation, environmental integration and valeological knowledge; taking into account the global, national and regional aspects of maintaining health problems; unity and harmonious coexistence of man and nature.

The conditions that affect the efficiency of creating a culture of preserving the health of future teacher: the reliance on the life and educational experience of the student and new experience in the practice, creating a favorable learning environment, encouraging the student to self. Following these interrelated conditions promotes optimal learning environment which ensures the development of student's personal motives, approaching its training and learning of the nature of future operations, transfer student to a higher level of activities to preserve health.

Prospects for further research – a methodological features activities to preserve the health of students who are different professional training, at the stage of professional self-improvement; in terms of urban and rural societies; defining interactions preserve the health of individuals and society.

Key words: *health, culture, health preservation, future teachers, professional training.*

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015